

Η Έννοια της Στρατηγικής Κουλτούρας

Σπύρος Κατσούλας

ΣΥΝΟΨΗ

Η στρατηγική κουλτούρα αναφέρεται στο σύνολο των πεποιθήσεων, νοοτροπιών και προτύπων συμπεριφοράς μιας συλλογικής οντότητας γεωγραφικά εντοπισμένης και με κοινή ιστορική εμπειρία. Βασίζεται στην υπόθεση ότι κάθε συλλογική οντότητα σκέφτεται και πράττει με διαφορετικό τρόπο σε ζητήματα στρατηγικής, επηρεασμένη από την ιστορία της, το γεωγραφικό της περιβάλλον και ένα πλήθος επιμέρους αισθητών και υπεραισθητών παραγόντων. Υπάρχουν δεδομένα προβλήματα στην ανάλυση και τεκμηρίωση κάθε στρατηγικής κουλτούρας, τα οποία προέρχονται από τον φιλοσοφικό χαρακτήρα της έννοιας. Παρά τα μεθοδολογικά της προβλήματα, η μελέτη της στρατηγικής κουλτούρας προσφέρει ένα πολύτιμο πλαίσιο κατανόησης της στρατηγικής διάδρασης και εμπλουτίζει τον τρόπο σκέψης όσων καλούνται να λάβουν κρίσιμες αποφάσεις.

Λέξεις κλειδιά: Στρατηγική, στρατηγική κουλτούρα, στρατηγική ετερότητα, στρατηγική πυξίδα.

«Το έθιμο είναι ο βασιλιάς των πάντων.»
Ηρόδοτος

Ο Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς, στο τρίτο βιβλίο των *Ιστοριών* του, όπου εξιστορεί τον τρόπο που ανήλθε στον θρόνο της Περσίας ο Δαρείος Α', παραθέτει την εξής χαρακτηριστική ιστορία: αφού έγινε βασιλιάς, ο Δαρείος Α' κάλεσε στα Σούσα, την πρωτεύουσα της Περσικής Αυτοκρατορίας στους πρόποδες του όρους Ζάγρος στο δυτικό άκρο του σημερινού Ιράν, τους Έλληνες που είχε δίπλα του και τους ρώτησε με πόσα χρήματα θα δέχονταν να φάνε τους γονείς τους

Για παραπομπή στο άρθρο : Σπύρος Κατσούλας, 'Η Έννοια της Στρατηγικής Κουλτούρας', ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΝ, Τ. 1, (Φθινόπωρο 2017), 117-42.

όταν αυτοί θα πέθαιναν, αντί να τους αποτεφρώσουν όπως συνήθιζαν. Αυτοί απάντησαν ότι για κανένα αντίτιμο στον κόσμο δεν θα δέχονταν να κάνουν κάτι τόσο αποτρόπαιο. Στη συνέχεια, ο Δαρείος κάλεσε κάποιους Ινδούς, τους λεγόμενους Καλλατίες, οι οποίοι είχαν το έθιμο να τρώνε τους γονείς τους, και τους έθεσε το αντίστροφο ερώτημα: με πόσα χρήματα θα δέχονταν να τους αποτεφρώσουν; Οι Καλλατίες αντέδρασαν με παρόμοιο τρόπο, αρνούμενοι να αλλάξουν τα πατροπαράδοτα έθιμά τους. Τόσο βέβαιος, εξηγεί ο Ηρόδοτος, είναι κάθε λαός ότι οι δικές του συνήθειες και πρακτικές είναι ανώτερες των άλλων, τονίζοντας μάλιστα ότι είναι τρελός όποιος τολμά να περιγελά αυτά τα πράγματα. Και κλείνει αποφθεγματικά αυτή την σύντομη ιστορία με τους στίχους του περίφημου λυρικού ποιητή Πίνδαρου ότι το “έθιμο είναι ο βασιλιάς των πάντων.”¹

Η εθνογραφική και ανθρωπολογική προσέγγιση του Ηροδότου είναι διάχυτη σε όλο το έργο του. Είναι σημαντικό, όμως, να διατηρούμε υπόψη μας ότι η παράθεση αυτών των ιστοριών δεν γίνεται προς τέρψιν του αναγνωστικού κοινού, αλλά στο πλαίσιο της ανάλυσης των αιτιών και των γεγονότων των Ελληνοπερσικών πολέμων. Όπως σημειώνει ο Αμερικανός αναλυτής γεωπολιτικής Robert Kaplan, “το ισχυρό σημείο του Ηροδότου είναι ότι δίνει μεγάλη έμφαση στο τι είναι ικανοί οι άνθρωποι να πιστέψουν,” διότι “γνωρίζει ότι όσο καλύτερη εικόνα έχει ένας πολιτικός ηγέτης περί του τι ακριβώς υπάρχει εκεί έξω, τόσο μειώνονται οι πιθανότητες να υποπέσει σε τραγικά λάθη.”² Αυτή είναι, με δυο λόγια, η αξία της στρατηγικής κουλτούρας ως αναλυτικού εργαλείου κατανόησης της συμπεριφοράς των διεθνών δρώντων.

Παρά την σχετικά πρόσφατη εισαγωγή του όρου στη φαρέτρα των διεθνολόγων και των στρατηγικών αναλυτών και τις επιφυλάξεις που δικαιολογημένα προκαλούν τα μεθοδολογικά της προβλήματα, υπάρχει στη διεθνή βιβλιογραφία μια πληθώρα αναλύσεων

¹ “Καὶ ὀρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι νόμον πάντων βασιλέα φήσας εἶναι”, το οποίο μεταφράζεται ως: “και νομίζω σωστά τα λέει ο Πίνδαρος, στο ποίημά του, ότι το έθιμο είναι ο βασιλιάς των πάντων.” Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 3:38:4.

² Robert Kaplan, *Η Εκδίκηση της Γεωγραφίας: Τι μας Λέει ο Χάρτης για τις Επερχόμενες Συγκρούσεις και τη Μάχη ενάντια στο Πεπρωμένο*, Μετάφραση-Εισαγωγή Σπύρου Κατσούλα, (Αθήνα: Εκδόσεις Μελάι, 2017), 140.

στρατηγικής συμπεριφοράς κρατικών αλλά και μη κρατικών δρώντων υπό το πρίσμα της στρατηγικής κουλτούρας. Η σχετική βιβλιογραφία αποτελείται τόσο από εις βάθος μελέτες μεμονωμένων δρώντων, όσο και από συλλογικούς τόμους με αναλύσεις περισσότερων δρώντων.³ Η έννοια της στρατηγικής κουλτούρας δεν είναι άγνωστη στην ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα, έχοντας λάβει κυρίως την μορφή σύντομων αναλύσεων και αναφορών.⁴ Ωστόσο, απουσιάζει ακόμα

³ Δεν αποτελεί σκοπό του παρόντος άρθρου η παράθεση και αξιολόγηση της τρέχουσας βιβλιογραφίας για μεμονωμένους δρώντες, η οποία άλλωστε επεκτείνεται και εμπλουτίζεται διαρκώς. Μια εξαιρετική επισκόπηση της θεωρίας και σύνοψη της σχετικής βιβλιογραφίας μέχρι το 2006 αποτελεί το έργο του Καθηγητή Ιστορίας του Πανεπιστημίου της Ιντιανάπολις Lawrence Sondhaus, *Strategic Culture and Ways of War* (London, New York: Routledge, 2006). Παράδειγμα συλλογικού τόμου αποτελεί η έκδοση που επιλεμήθηκε την ίδια χρονιά ο Jeffrey A. Larsen για το Υπουργείο Άμυνας των Η.Π.Α. Jeffrey A. Larsen, (ed.) *Comparative Strategic Cultures Curriculum: Assessing Strategic Culture as a Methodological Approach to Understanding WMD Decision-Making by States and Non-State Actors*, (Fort Belvoir, VA: Advanced Systems and Concepts Office, Defense Threat Reduction Agency, 2006). Για μεταγενέστερες αναλύσεις και μια απόπειρα καταγραφής της στρατηγικής κουλτούρας των ευρωπαϊκών κρατών βλ.: Heiko Biehl, Bastian Giegerich & Alexandra Jonas, (ed.) *Strategic Cultures in Europe: Security and Defence Policies across the Continent*, (Wiesbaden: Springer VS, 2013). Για μια αντίστοιχη απόπειρα για την Ανατολική Ασία με επικαιροποιημένη βιβλιογραφία βλ. Ashley J. Tellis, Alison Szalwinski & Michael Wills, (eds), *Strategic Asia 2016-17: Understanding Strategic Cultures in the Asia Pacific* (Seattle: The National Bureau of Asian Research, 2016).

⁴ Βλ. ενδεικτικά: Παναγιώτης Ήφαιστος & Αθανάσιος Πλατιάς, *Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1992); Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος - 11ος αιώνας*, (Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2001). Γιώργος Βοσκόπουλος, *Ευρωπαϊκή Ένωση και ΗΠΑ: Εκφάνσεις Ισχύος, Αλληλόδραση και το Ζήτημα της Παγκόσμιας Ηγεμονίας*, (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2012). Θάνος Ντόκος & Παναγιώτης Ι. Τσάκωνας, *Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας: Οικοδομώντας το ελληνικό μοντέλο στον εικοστό πρώτο αιώνα*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2005). Spyros Economides, "Greece" στο Biehl et al., *Strategic Cultures in Europe*, 153-163. Nikolaos Ladis, *Assessing Greek Grand Strategic Thought and Practice: Insights from the Strategic Culture Approach*, (PhD Thesis, University of Southampton, 2003). Χρήστος Ζιώγας, "Η στρατηγική κουλτούρα ως διαμορφωτικός παράγοντας της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής," Εισήγηση στο 2ο Τακτικό Συνέδριο Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, "Αλλάζοντας την Ελλάδα και τον Κόσμο: Ιδέες και Πολιτική", 11-13 Δεκεμβρίου 2015, Λουτράκι. Σπυριδών

τόσο ο ακαδημαϊκός διάλογος γύρω από τα οντολογικά και επιστημολογικά χαρακτηριστικά της έννοιας, όσο και μια εκτεταμένη και σε βάθος ανάλυση της ελληνικής στρατηγικής κουλτούρας, η οποία ιδανικά θα γινόταν συνεργατικά και διεπιστημονικά. Το γεγονός δε ότι στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν αναλύσεις στρατηγικής κουλτούρας των γειτονικών μας κρατών, οι οποίες μας αφορούν άμεσα αλλά παραμένουν εν πολλοίς άγνωστες και ως εκ τούτου ανεκμετάλλευτες, επιτείνει την ανάγκη της συστηματικής μελέτης και ανάλυσης του όρου στην ελληνική βιβλιογραφία.⁵ Η στρατηγική κουλτούρα ως εργαλείο ανάλυσης μπορεί να μας προσφέρει πολύτιμη γνώση, εφόσον όμως αποφευχθούν οι παγίδες που κρύβει.

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να σκιαγραφήσει τα βασικά θεωρητικά χαρακτηριστικά της έννοιας της στρατηγικής κουλτούρας, παρουσιάζοντας τις κύριες παραδοχές στις οποίες στηρίζεται, την ιστορική εξέλιξη της έννοιας και τα προβλήματα της ως αναλυτικού εργαλείου κατανόησης της στρατηγικής διάδρασης. Κεντρική θέση του άρθρου είναι ότι η στρατηγική κουλτούρα μπορεί να αποτελέσει ένα πολύτιμο εργαλείο στρατηγικής ενδοσκόπησης αλλά και κατανόησης του εθνικού χαρακτήρα των υπόλοιπων δρώντων του διεθνούς συστήματος, ωστόσο πρέπει να χρησιμοποιείται με σύνεση και συμπληρωματικά με άλλες αναλύσεις, διότι η στρατηγική συμπεριφορά είναι ένα σύνθετο φαινόμενο με πολλές συνιστώσες. Η στρατηγική κουλτούρα είναι μια μόνο από αυτές τις συνιστώσες και αν εξεταστεί μεμονωμένα θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε μονοπαραγοντικές, και ως εκ τούτου, εσφαλμένες αναλύσεις.

Πλακούδας, "Η Στρατηγική Κουλτούρα της Ελλάδας, 1831-1974", *Foreign Affairs, The Hellenic Edition*, (Φεβρουάριος-Μάρτιος 2016).

⁵ Βλ. για παράδειγμα αναλύσεων της στρατηγικής κουλτούρας της Τουρκίας: Ali Karaosmanoğlu, "The Evolution of National Security Culture and the Military in Turkey," *Journal of International Affairs*, Vol. 54, No. 1, (Fall 2000), 199-216. Malik Mufti, *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture: Republic at Sea*, (New York: Palgrave MacMillan, 2009). Onur Erpul, "Strategic Culture and Turkey," *Dis Politika - Foreign Policy*, Vol. XXXI, 2014. Zenonas Tziarras, "Η Σύγχρονη Τουρκική Στρατηγική Κουλτούρα μέσα από τις Αραβικές Εξεγέρσεις", *Journal on Southeastern European Security Strategy and Transatlantic Leadership*, Vol. IV (2012).

Τι είναι η Στρατηγική Κουλτούρα;

Το πρώτο βήμα για να προσεγγίσουμε την έννοια της στρατηγικής κουλτούρας είναι να κατανοήσουμε τι είναι η στρατηγική. Η λογική δομή της στρατηγικής είναι ιδιαίτερα απλή, ενδεχομένως παραπλανητικά απλή: η στρατηγική συνίσταται στη σύζευξη μέσων και στόχων. Αυτό ισχύει τόσο σε περίοδο πολέμου όσο και σε περίοδο ειρήνης. Όπως, όμως, σημειώνει ο κορυφαίος θεωρητικός του πολέμου, Carl von Clausewitz, “τα πάντα στη στρατηγική είναι πολύ απλά, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι τα πάντα είναι και πολύ εύκολα.”⁶ Επομένως, όλοι συμπεριφέρονται στρατηγικά, συνειδητά ή μη, από την στιγμή που όλοι θέτουν στόχους τους οποίους επιδιώκουν να επιτύχουν με τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους. Ωστόσο, προφανώς δεν στέφονται όλοι οι στρατηγικοί σχεδιασμοί με επιτυχία. Ακόμα και οι πιο προσεκτικά μελετημένοι σχεδιασμοί δεν μπορούν να εγγυηθούν την επιτυχία, καθώς η στρατηγική είναι εκ φύσεως μια σχετική και άκρως ανταγωνιστική διαδικασία. Ανατρέχοντας ξανά στον Clausewitz, “ο πόλεμος δεν είναι παρά μια μονομαχία σε ευρεία κλίμακα.”⁷ Η δράση προκαλεί αντίδραση, η οποία, όμως, δεν μπορεί να προβλεφθεί με βεβαιότητα. Επιπλέον, κανένας σχεδιασμός κατά την εφαρμογή του δεν αποδεικνύεται άρτιος και στο τέλος δεν κερδίζει απαραίτητα αυτός που είναι καλύτερα προετοιμασμένος αλλά αυτός που θα έχει κάνει τα λιγότερα λάθη.

Ένας τρόπος να περιοριστούν τα περιθώρια λάθους είναι να γνωρίζει κανείς καλά τόσο τον εαυτό του όσο και τον εχθρό, δηλαδή τόσο τις δικές του δυνάμεις και αδυναμίες όσο και αυτές του αντιπάλου του. Η αρχή αυτή ήταν γνωστή από την αρχαιότητα. Ο Σουν Τσου ήταν ιδιαίτερα σαφής πάνω σε αυτό το ζήτημα στην *Τέχνη του Πολέμου*:

Εάν κατανοείς τον εαυτό σου καθώς και τον αντίπαλο, δεν θα κινδυνεύσεις να ηττηθείς σε καμία μάχη. Εάν αγνοείς τον αντίπαλο αλλά κατανοείς τον εαυτό σου, οι πιθανότητες νίκης

⁶ Carl von Clausewitz, *On War*, trans. Michael Howard & Peter Paret, (Princeton: Princeton University Press, 1976, 1984), 178.

⁷ Ibid. 75.

και ήττας είναι μοιρασμένες. Εάν αγνοείς τόσο τον αντίπαλο όσο και τον εαυτό σου, θα ηττηθείς σε κάθε μάχη.⁸

Αν και η βεβαιότητα που αποπνέει ο αφορισμός του Σουν Τσου είναι παραπειστική, η βαρύτητα που αποδίδει στη στρατηγική ενδοσκοπήση και στη σημασία της γνώσης του αντιπάλου είναι εξαιρετικά σημαντική και έχει διαχρονική αξία. Η ισχύς κάθε συλλογικής οντότητας, είτε πρόκειται για κρατικό είτε για μη κρατικό δρώντα, αποτελείται από ποσοτικά αλλά και από ποιοτικά στοιχεία. Δεν αρκεί, επομένως, η μελέτη των ποσοτικών στοιχείων, όπως είναι το μέγεθος της οικονομίας, των ενόπλων δυνάμεων και των διαθέσιμων εξοπλισμών, αλλά είναι απαραίτητη η γνώση και κατανόηση ποιοτικών χαρακτηριστικών, όπως είναι η θέληση, τα σχέδια, το ηθικό, οι φοβίες, τα αίτια ανασφάλειας και όλα εκείνα που μια συλλογική οντότητα κρίνει ως πολύτιμα.⁹ Για αυτόν τον λόγο, άλλωστε, ο Clausewitz όρισε τον πόλεμο ως την αντιπαράθεση δύο αντιτιθέμενων βουλήσεων, αντί για την αντιπαράθεση δύο αντίπαλων στρατευμάτων ή οικονομιών. Δεν κερδίζει ο πιο ισχυρός. Κερδίζει αυτός που κατορθώνει να επιβάλλει την βούλησή του στον αντίπαλο.¹⁰ Το ζήτημα, όμως, είναι το πώς προσεγγίζεται η αφηρημένη έννοια της βούλησης; Η έννοια της στρατηγικής κουλτούρας προσφέρεται ακριβώς ως ένα παράθυρο κατανόησης των στοιχείων που συγκροτούν την βούληση και τον εθνικό χαρακτήρα μιας συλλογικής οντότητας.

Ορίζοντας τη Στρατηγική Κουλτούρα

Η στρατηγική κουλτούρα μπορεί να οριστεί πολύ απλά ως ο τρόπος που μια συλλογική οντότητα σκέφτεται και πράττει στις διεθνείς σχέσεις, τόσο εν καιρώ ειρήνης όσο και εν καιρώ πολέμου. Από το υψηλότερο επίπεδο της εθνικής (υψηλής) στρατηγικής μέχρι το τακτικό επίπεδο στο πεδίο της μάχης, κάθε συλλογική οντότητα

⁸ Αθανάσιος Πλατιάς & Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου: Μετάφραση, Σχόλια, Ερμηνεία, Ανάλυση*, (Αθήνα: Δίαυλος, 2015), 35, 180-1.

⁹ Ibid. 36-7.

¹⁰ Clausewitz, *On War*, 75.

διακατέχεται από διακριτές νοοτροπίες και πεποιθήσεις, οι οποίες επηρεάζουν τον τρόπο δράσης της. Στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής, η στρατηγική κουλτούρα αντικατοπτρίζει τις αξίες και αντιλήψεις μιας κοινωνίας στην ολότητά της απέναντι στη χρήση και στην απειλή χρήσης βίας. Στο επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής, η στρατηγική κουλτούρα εκφράζει τον τρόπο που μια συλλογική οντότητα προτιμά να διεξάγει πόλεμο, βάσει των ιστορικών εμπειριών της. Τέλος, σε τακτικό επίπεδο, η στρατηγική κουλτούρα αναφέρεται στις αρχές που διαπνέουν ένα στράτευμα, καθώς και στο είδος των αποστολών και επιχειρήσεων και στα τεχνολογικά μέσα με τα οποία ο κάθε κλάδος ξεχωριστά είναι καλύτερα εξοικειωμένος.¹¹

Πρέπει να γίνει εξαρχής μια διευκρίνιση, καθότι η στρατηγική κουλτούρα συγχέεται συχνά με την στρατηγική παιδεία. Μπορεί να αποτελεί ένα θέμα ανοικτό προς συζήτηση το κατά πόσο μια συλλογική οντότητα, από την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία μέχρι την ακαδημαϊκή κοινότητα και τον πληθυσμό που την απαρτίζουν, έχει εκπαιδευθεί να σκέφτεται και να πράττει στρατηγικά. Είναι, όμως, γεγονός αδιαπραγμάτευτο ότι κάθε συλλογική οντότητα διαθέτει μια διακριτή στρατηγική κουλτούρα, είτε έχει πλήρη επίγνωση αυτής, είτε δεν έχει αποπειραθεί ακόμα να την αποκωδικοποιήσει. Η παρανόηση αυτή οφείλεται, ενδεχομένως, στη διττή σημασία της λατινικής προέλευσης λέξης *κουλτούρα*, η οποία σύμφωνα με το Λεξικό του Γεώργιου Μπαμπινιώτη, έχει λάβει τη σημασία τόσο του συνόλου της πνευματικής παράδοσης και δημιουργίας ενός λαού, όσο και αυτή της πνευματικής καλλιέργειας, παιδείας ή μόρφωσης ενός ατόμου. Η στρατηγική παιδεία μπορεί να αποτελεί μέρος της στρατηγικής κουλτούρας μιας συλλογικής οντότητας, υπό την έννοια της σημασίας που δίδεται στην εκπαίδευση και του βαθμού εξοικείωσης του λαού, του στρατού και της πολιτικής αρχής—της παράδοξης τριάδας του Κλαούζεβιτς, με άλλα λόγια—με ζητήματα στρατηγικής, αλλά η έννοια της στρατηγικής κουλτούρας είναι πολύ ευρύτερη. Και αυτή ακριβώς η ευρύτητα είναι η μεγαλύτερη δύναμη και ταυτόχρονα η μεγαλύτερη αδυναμία της.

¹¹ Thomas G. Mahnken, “United States Strategic Culture” στο Larsen, *Comparative Strategic Cultures*, 212-13.

Η ευρύτητα της έννοιας της στρατηγικής κουλτούρας αποτέλεσε αντικείμενο αντιπαράθεσης μεταξύ των θεωρητικών που καταπαιάστηκαν με τον όρο, όπως μαρτυρούν οι ακαδημαϊκοί διαξιφισμοί και οι επανειλημμένες απόπειρες ορισμού και επαναπροσδιορισμού της.¹² Η οντολογική τοποθέτηση του καθενός εξ αυτών αναπόφευκτα επηρέαζε την επιστημολογική του προσέγγιση, όπως θα φανεί στη συνέχεια κατά την εξιστόρηση της εξέλιξης της έννοιας. Το κύριο διαφιλονικούμενο ζήτημα αφορούσε τις συνιστώσες που συναποτελούν την έννοια της στρατηγικής κουλτούρας: ποιες είναι αυτές, πού αναζητούνται και πώς αποδεικνύονται. Για αυτόν τον λόγο δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της στρατηγικής κουλτούρας, όπως άλλωστε συμβαίνει με τους περισσότερους όρους στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, η στρατηγική κουλτούρα ορίζεται ως το σύνολο των πεποιθήσεων, νοοτροπιών και προτύπων συμπεριφοράς μιας συλλογικής οντότητας γεωγραφικά προσδιορισμένης και με κοινό αίσθημα ιστορικής εμπειρίας.

Μεθοδολογικά αυτός ο ορισμός μπορεί να προκαλεί προβλήματα, καθώς δεν διαχωρίζονται οι ιδέες από τις πράξεις, και κατά συνέπεια δεν μπορεί να μελετηθεί κατά πόσο οι μεν επηρεάζουν τις δε, ωστόσο, πρακτικά, κανένα άτομο και καμία συλλογικότητα δεν δύναται να λειτουργήσει χωρίς να στηρίζεται σε κάποιες ιδέες. Επομένως, κρίνεται προτιμότερο η στρατηγική κουλτούρα να εκλαμβάνεται ως ένα επιπλέον πλαίσιο κατανόησης της στρατηγικής συμπεριφοράς παρά ως ένα αντικείμενο υπό εξέταση. Έχει μεγαλύτερη αξία να εξετάσουμε ποιες είναι αυτές οι ιδέες, νοοτροπίες και συμπεριφορές που χαρακτηρίζουν μια συλλογική οντότητα και συνθέτουν τον εθνικό της χαρακτήρα, παρά να αναλωθούμε στο αν και κατά πόσο συγκεκριμένες ιδέες επηρεάζουν συγκεκριμένες πράξεις. Αφενός, η επαγωγική λογική, η κίνηση δηλαδή από το επιμέρους στο γενικό, δεν μας οδηγεί πάντα σε ασφαλή συμπεράσματα και ελλοχεύει σοβαρούς κινδύνους παρανόησης. Αφετέρου, η στρατηγική κουλτούρα ως αναλυτικό εργαλείο ούτε μπορεί ούτε πρέπει να αποτελεί τον κύριο οδηγό ανάλυσης της

¹² Για μια εξαντλητική παράθεση και ανάλυση των ορισμών της στρατηγικής κουλτούρας βλ. Lawrence Sondhaus, *Strategic Culture and Ways of War*, (London, New York: Routledge, 2009), 123-30.

στρατηγικής συμπεριφοράς. Μόνο επικουρικά μπορεί να λειτουργήσει ευεργετικά.

Οι Κύριες Παραδοχές της Στρατηγικής Κουλτούρας

Παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις και αποκλίσεις ως προς τον ορισμό της, η έννοια της στρατηγικής κουλτούρας βασίζεται σε ορισμένες πολύ σημαντικές κοινές παραδοχές. Πρώτη και κύρια παραδοχή είναι ότι το ουσιωδέστερο χαρακτηριστικό του άναρχου διεθνούς συστήματος είναι η διεθνής κοσμοθεωρητική και ηθικοκανονιστική ετερότητα, όπως αναγνώρισαν μεταξύ άλλων ο κορυφαίος σύγχρονος Έλληνας φιλόσοφος Παναγιώτης Κονδύλης και ο πνευματικός του διάδοχος Παναγιώτης Ήφαιστος.¹³ Κάθε συλλογική οντότητα έχει μια διακριτή ταυτότητα, προϊόν της συγκεκριμένης γεωγραφικής θέσης και της ιστορικής εμπειρίας της, η οποία αναπόδραστα επηρεάζει την πολιτική και στρατηγική της συμπεριφορά. Όπως αναφέρει ο Παναγιώτης Ήφαιστος:

Κατά τη διάρκεια της ιστορικής διαδρομής μιας ανθρώπινης συλλογικότητας σφυρηλατείται και διαμορφώνεται το συλλογικό φιλοσοφικό της περιεχόμενο, συναντάται-διαπλέκεται το ηθικοφιλοσοφικό με το ηθικοκανονιστικό πεδίο και σταθεροποιούνται κυρίαρχες ερμηνείες των πνευματικών και αισθητών φαινομένων που χρησιμεύουν ως ενιαία προοπτική κανονιστικών αρχών και ως θεμελιώδης προσανατολισμός των ατόμων και των ομάδων κάθε ανθρώπινης συλλογικής οντότητας για τις σχέσεις της με τις άλλες συλλογικές οντότητες. Αυτοί οι θεμελιώδεις προσανατολισμοί επηρεάζουν καθοριστικά την κοινωνικοπολιτική και εν γένει κανονιστική οργάνωση και λειτουργία κάθε συλλογικής οντότητας αλλά συνολικότερα και του ευρύτερου διεθνούς συστήματος.¹⁴

¹³ Παναγιώτης Κονδύλης, *Ισχύς και Απόφαση: Η Διαμόρφωση των Κοσμοεικόνων και το Πρόβλημα των Αξιών* (Αθήνα: Στιγμή, 1991). Παναγιώτης Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική Ετερότητα και Αξιώσεις Πολιτικής Κυριαρχίας: Ευρωπαϊκή Άμυνα, Ασφάλεια και Πολιτική Ενοποίηση*, (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2001).

¹⁴ Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική Ετερότητα*, 40-41.

Οι απρόσωπες, αόριστες και ανιστορικές αναλύσεις διεθνών σχέσεων αποτέλεσαν το θεωρητικό ερέθισμα των πρώτων θεωρητικών της έννοιας της στρατηγικής κουλτούρας για να μελετήσουν τον υποκειμενικό χαρακτήρα των αξιώσεων, αποφάσεων και θεμελιωδών στάσεων των δύο υπερδυνάμεων του Ψυχρού Πολέμου, εισακούοντας την προτροπή του σπουδαίου αναλυτή πυρηνικής στρατηγικής Bernard Brodie: “η καλή στρατηγική προϋποθέτει καλή [γνώση] ανθρωπολογίας και κοινωνιολογίας.”¹⁵ Με άλλα λόγια, θεωρούσαν ότι οι αναλύσεις που αντιμετωπίζουν τις συλλογικές οντότητες ως *tabula rasa*, ονομάζοντάς τες κατά συνθήκη Α ή Β, αποκόπτοντάς τες από το ιστορικό και γεωγραφικό τους πλαίσιο και αναμένοντας από αυτές να δρουν αυτοματοποιημένα βάση των επί χάρτου θεωριών μας, είναι όχι απλά εσφαλμένες αλλά και επικίνδυνες.

Η δεύτερη κύρια παραδοχή αφορά την ενιαία φύση της στρατηγικής, η οποία παραμένει αναλλοίωτη και अपαράλλαχτη στον χώρο και στον χρόνο, σε αντίθεση με τον μεταβαλλόμενο χαρακτήρα της στρατηγικής, ο οποίος λαμβάνει κάθε φορά την μορφή που του δίνει αυτός που ασκεί στρατηγική.¹⁶ Εδώ ουσιαστικά τίθεται το ζήτημα της ορθολογικότητας στις διεθνείς σχέσεις και στη στρατηγική συμπεριφορά. Η φύση της στρατηγικής ως μιας λογικής συνέπειας σύζευξης μέσων και στόχων παραμένει πράγματι αμετάβλητη σε όλη την ιστορία και σε όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη. Ωστόσο, ο χαρακτήρας που λαμβάνει ανά περίπτωση εξαρτάται από την συλλογική οντότητα που μετουσιώνει την στρατηγική σε πράξη, διότι στους απώτερους στόχους και “στα έσχατα ερωτήματα”, όπως λέει ο Παναγιώτης Κονδύλης, “η απάντηση δίνεται με αξιωματικές αποφάνσεις. Μπορούν λοιπόν να υπάρξουν τόσες μορφές λογικής συνέπειας όσες και οι θεμελιώδεις στάσεις. Μολονότι τα τυπικά μέσα

¹⁵ “Good Strategy Presumes Good Anthropology and Sociology,” στο Bernard Brodie, *War and Politics*, (New York: Macmillan, 1973), 332. Για την αναγνώριση της επιρροής του Brodie στην πρώτη γενιά των θεωρητικών της στρατηγικής κουλτούρας βλ. Colin Gray, *Modern Strategy* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 131.

¹⁶ Για την ενιαία φύση της στρατηγικής βλ. Gray, *Modern Strategy*, 1-2. Για την ενιαία φύση του πολέμου και την διάκριση μεταξύ αμιγούς και πραγματικού πολέμου βλ. Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1999), 31-49.

παραμένουν τα ίδια, ωστόσο υπηρετούν κάθε φορά την εκλογίκευση θεμελιωδών αποφάσεων με διαφορετικό περιεχόμενο.”¹⁷ Όπως ανέφερε δε ο Κονδύλης στο τελευταίο, και δυστυχώς ανολοκλήρωτο έργο του, η “ορθολογικότητα και η [κοσμοθεωρητική] εκλογίκευση δεν είναι ένα και το αυτό.”¹⁸

Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι οι συλλογικές οντότητες δεν δρουν ορθολογικά. Σημαίνει, όμως, ότι κρίνουν και αξιολογούν τα πράγματα κάθε μια με βάση το δικό της σύστημα αξιών. Αυτό ήταν ουσιαστικά που απασχόλησε τους πρώτους θεωρητικούς της στρατηγικής κουλτούρας, ωθώντας τους να αναζητήσουν τους παράγοντες που συνθέτουν τον εθνικό χαρακτήρα κάθε συλλογικότητας, καθώς αντιμετώπιζαν το φλέγον ζήτημα της πυρηνικής αποτροπής: οι δύο υπερδυνάμεις θα δρούσαν ορθολογικά ή η κοσμοθεωρητική εκλογίκευση εκάστης αυτών θα τις οδηγούσαν σε αποκλίνουσες συμπεριφορές; Με άλλα λόγια, η Σοβιετική Ένωση θα συμπεριφερόταν όπως ακριβώς ανέμεναν οι Ηνωμένες Πολιτείες ή αυτή θα είχε άλλα κριτήρια που θα την οδηγούσαν σε απρόβλεπτες συμπεριφορές; Η αποτροπή δεν γίνεται μονομερώς, αλλά αντίθετα για να επιτευχθεί χρειάζεται την συμμετοχή και των δύο μερών. Το ένα μέρος πρέπει να γνωρίζει καλά τί είναι αυτό που θα αποτρέψει το άλλο μέρος από το να προβεί σε μια ενέργεια και πού ακριβώς βρίσκονται οι “κόκκινες γραμμές” του. Ειδικά δε από την στιγμή που σε διακηρυκτικό επίπεδο οι “κόκκινες γραμμές” τοποθετούνται πολύ πιο μπροστά από ότι βρίσκονται στην πραγματικότητα. Σε αυτή τη θολή ζώνη μεταξύ πραγματικών και θεωρητικών “κόκκινων γραμμών” κρίνονται οι τύχες της στρατηγικής διεγκυστίνδας. Ένα βήμα μπροστά του ενός είναι ένα βήμα πίσω του άλλου. Επομένως, το πώς κρίνει και αξιολογεί κάθε μέρος τα πράγματα έχει ζωτική σημασία για την χάραξη στρατηγικής.

Τρίτη κύρια παραδοχή είναι ότι οι ιδέες μετρούν στην στρατηγική. Η στρατηγική συμπεριφορά δεν είναι κάτι άλλο από την πρακτική εφαρμογή κάποιας θεωρίας, υπό την μορφή ενός δόγματος. Αυτό αποτελεί προϊόν αντιλήψεων και πεποιθήσεων που έχουν

¹⁷ Παναγιώτης Κονδύλης, *Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1987) I, 23.

¹⁸ Παναγιώτης Κονδύλης, *Το Πολιτικό και ο Ανθρωπος: Βασικά Στοιχεία της Κοινωνικής Οντολογίας*, μτφρ. Λευτέρη Αναγνώστου, (Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο), Ιβ, 741.

διαμορφωθεί επί τη βάσει παρελθουσών εμπειριών και των ερμηνειών που τους δίδεται. Επιπλέον, η στρατηγική συμπεριφορά φέρει την σφραγίδα αυτών που την χαράζουν, οι οποίοι δεν μπορούν παρά να έχουν γαλουχηθεί σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον και υπό δεδομένες συνθήκες και να έχουν αναπόφευκτα επηρεαστεί από την επιτυχία ή αποτυχία προηγούμενων στρατηγικών συμπεριφορών. Είναι γεγονός ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός γίνεται ως επί το πλείστον με βάση την πιο πρόσφατη εμπειρία. Στη στρατιωτική στρατηγική είναι γνωστό το ρητό “οι στρατηγοί πολεμούν πάντα τον τελευταίο πόλεμο.”¹⁹ Αυτό εγείρει το ερώτημα αν και κατά πόσο η στρατηγική κουλτούρα παραμένει σταθερή ή μεταβάλλεται. Αυτό είναι κάτι πάνω στο οποίο οι θεωρητικοί της στρατηγικής κουλτούρας τείνουν να ομονοούν: η στρατηγική κουλτούρα σε καμία περίπτωση δεν είναι στατική, αλλά εξελίσσεται και προσαρμόζεται στις γεωπολιτικές και τεχνολογικές αλλαγές ή κατόπιν ενός ισχυρού σοκ μιας ήττας. Ωστόσο, οι νέες πληροφορίες/απόψεις δεν αντικαθιστούν πλήρως τις παραδοσιακές αντιλήψεις αλλά ενσωματώνονται σταδιακά στο σύνολο των πεποιθήσεων, νοοτροπιών και προτύπων συμπεριφοράς.²⁰

Αυτό το σύνολο πεποιθήσεων, νοοτροπιών και προτύπων συμπεριφοράς διαμορφώνεται από μια σειρά παραγόντων, οι οποίοι μπορούν ενδεικτικά να επιμεριστούν σε τρεις κατηγορίες: φυσικοί (γεωγραφία, κλίμα, φυσικοί πόροι, δημογραφία, τεχνολογία), πολιτικοί, (ιστορία, οικονομία, πολιτικό σύστημα, θεσμοί, κοινωνική συνοχή) και υπεραισθητοί (θρησκεία, ιδεολογία, μύθοι, παραδόσεις, ήθη και έθιμα). Όλοι αυτοί οι παράγοντες συνυπάρχουν και συνθέτουν μια μοναδική στρατηγική κουλτούρα. Για παράδειγμα, λόγω γεωγραφίας, κάποιες στρατηγικές κουλτούρες έχουν θαλάσσιο προσανατολισμό, όπως αυτή της Μεγάλης Βρετανίας και των

¹⁹ Σύμφωνα με τον Αμερικανό γλωσσολόγο Barry Popik, η έκφραση “Generals always fight the last war” καταγράφηκε για πρώτη φορά το 1923 στην εφημερίδα Register-Gazette σε άρθρο με τίτλο “On the spur of the moment” (σελ. 13) και ξανά το 1929 από τον Αντισυνταγματάρχη Μηχανικού J. L. Schley στο βιβλίο του *The Military Engineer* (“Some Notes on the World War, σελ. 55). Barry Popik, “Generals always fight the last war (Economists fight the last depression)”, *The Big Apple*, http://www.barrypopik.com/index.php/new_york_city/entry/generals_always_fight_the_last_war

²⁰ Sondhaus, *Strategic Culture*, 127.

Ηνωμένων Πολιτειών, ενώ άλλες έχουν ηπειρωτικό προσανατολισμό, όπως της Γερμανίας ή της Ρωσίας. Για τους μεν Βρετανούς, όμως, ο θαλάσσιος προσανατολισμός μετουσιώθηκε σε μια προτίμηση προς την έμμεση στρατηγική, για τους δε Αμερικανούς προς την άμεση στρατηγική.²¹ Ο χαρακτήρας της στρατηγικής, βέβαια, δεν εξασφαλίζει την επιτυχία ή την αποτυχία. Δεν υπάρχει καλή και κακή στρατηγική κουλτούρα. Η ανάλυση της στρατηγικής κουλτούρας μπορεί, όμως, να υποδείξει σε ποια σημεία μια συλλογική οντότητα υπερτερεί και σε ποια υστερεί. Αυτή η ανάγκη κωδικοποίησης των ισχυρών και αδυνάτων σημείων παρακίνησε τους πρώτους μελετητές να εξετάσουν πιο προσεκτικά την στρατηγική ετερότητα κάποιων κρατών, όπως θα φανεί από την παρουσίαση των κυριότερων σταθμών της εξέλιξης της έννοιας της στρατηγικής κουλτούρας.

Η Ιστορική Εξέλιξη της Έννοιας

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό από τα αποσπάσματα από τις *Ιστορίες* του Ηροδότου και από την *Τέχνη του Πολέμου* του Σουν Τσου, η ανάγκη αυτοεπίγνωσης αλλά και κατανόησης της στρατηγικής ιδιοσυγκρασίας του αντιπάλου είχε αναγνωριστεί από την αρχαιότητα. Τον όρο “στρατηγική κουλτούρα” εισήγαγε ο Αμερικανός πολιτικός επιστήμων Jack L. Snyder στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970, εμπνέοντας στη συνέχεια και άλλους αναλυτές να ασχοληθούν με την έννοια. Ως συστηματική μέθοδος ανάλυσης, όμως, είχε κάνει ήδη την εμφάνιση της από τις αρχές της δεκαετίας του 1930, υπό την μορφή της συγγενούς έννοιας του “εθνικού τρόπου πολέμου,” την οποία οφείλουμε στον σπουδαίο Βρετανό ιστορικό B. H. Liddell Hart.

Ο Εθνικός Τρόπος Πολέμου

Η συμμετοχή του νεαρού Liddell Hart στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και συγκεκριμένα στην ολέθρια Μάχη του Σομμ—την πιο αιματηρή και, κατά τον Hart, την πιο μάταιη μάχη του πολέμου—υπήρξε

²¹ Βλ. Mahnken, “United States Strategic Culture” και Colin S. Gray, “British and American Strategic Cultures”, Paper presented for the Jamestown Symposium 2007 “Democracies in Partnership: 400 years of Transatlantic Engagement”, 18-19 April 2007.

καθοριστική για τον τρόπο σκέψης του Βρετανού ιστορικού γύρω από την στρατηγική. Το 1929 εκδίδει το βιβλίο *οι Αποφασιστικοί Πόλεμοι στην Ιστορία*, στο οποίο αναπτύσσει για πρώτη φορά την ιδέα του περί έμμεσης προσέγγισης, και τρία χρόνια αργότερα, το 1932, εκδίδει ένα βιβλίο με τον τίτλο *Ο Βρετανικός Τρόπος Πολέμου*.²² Σύμφωνα με τον Hart, ο παραδοσιακός τρόπος πολέμου της Βρετανίας, ο οποίος την είχε βοηθήσει να καταστεί υπερδύναμη, συνίστατο στο να αφήνει τις χερσαίες μάχες στην ηπειρωτική Ευρώπη στους συμμάχους της, επεμβαίνοντας η ίδια μόνο μέσω του ναυτικού της, με τον Βρετανικό στρατό ξηράς να εμπλέκεται σε περιορισμένες μάχες μακριά από το κύριο μέτωπο του πολέμου. Ως εκ τούτου, θεωρούσε την συμμετοχή της Βρετανίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως παρέκβαση από τα καθιερωμένα, οδηγώντας τελικά τους Βρετανούς στρατιώτες ως πρόβατα επί σφαγή ή—κατά τον Άγγλο ιστορικό και βουλευτή του Συντηρητικού Κόμματος Alan Clark, το χειρόγραφο του οποίου επιμελήθηκε ο Lidell Hart—ως λέοντες καθοδηγούμενους από γαιδάρους.²³ Ο *Βρετανικός Τρόπος Πολέμου* επανεκδόθηκε εν μέσω του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ξανά το 1967 και η προσέγγιση του Lidell Hart λειτούργησε ως πρότυπο, εμπνέοντας και άλλους συγγραφείς από άλλες χώρες να επιχειρήσουν παρόμοιες αναλύσεις, κυρίως από την αντίπερα όχθη του Ατλαντικού.²⁴

Το 1973 ο Αμερικανός Καθηγητής Ιστορίας Russel F. Weigley παρουσιάζει τον Αμερικανικό τρόπο πολέμου, ξεκινώντας από την Αμερικανική Επανάσταση και φτάνοντας μέχρι τον Πόλεμο του Βιετνάμ, ορμώμενος, όπως αντίστοιχα και ο Hart, από την πικρή εμπειρία των Αμερικανών στην Χερσόνησο της Ινδοκίνας. Συνοπτικά,

²² Sir Basil Liddell Hart, *The Decisive Wars in History: a study in history* (London: G. Bell & Sons, 1929). idem, *The British Way in Warfare*, (London: Faber & Faber, Ltd., 1932). Βλ. ακόμα: Sir Basil Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, (Αθήνα: Βάνιας, 1995).

²³ Alan Clark, *The Donkeys*, (London: Hutchinson & Co, Ltd., 1961).

²⁴ Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν ασκήθηκε σφοδρή—και δίκαιη—κριτική στις θέσεις του Lidell Hart. Η σημαντικότερη εκ αυτών προήλθε από τον Βρετανό Καθηγητή Michael Howard. Ο Howard αμφισβήτησε τόσο την μεθοδολογική προσέγγιση του Lidell Hart όσο και την χρησιμότητα της έμμεσης προσέγγισης, με τον ίδιο να υποστηρίζει ότι η επιτυχία μιας άμεσης ή έμμεσης προσέγγισης εξαρτάται από το δεδομένο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο. Βλ. Michael Howard, *The Causes of War* (London: Temple Smith, 1983), 98-99, 103-105.

ο Weigley σημειώνει την μεταβολή του προτιμώμενου τρόπου πολέμου των Η.Π.Α. από τον αμυντικό πόλεμο φθοράς του George Washington προς τον επιθετικό πόλεμο εξολόθρευσης του Ulysses Grant κατά τον Αμερικανικό Εμφύλιο και των Αμερικανών Στρατηγών κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.²⁵ Ο Καθηγητής Στρατηγικής Antulio Echevarria εξέδωσε πρόσφατα ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον βιβλίο στο οποίο αμφισβητεί πολλά από τα σημεία που παρουσιάζει ο Weigley ως γνωρίσματα του αμερικανικού τρόπου πολέμου, αποδεικνύοντας ότι κάθε άλλο παρά εύκολο είναι να υπάρξει ομοφωνία ως προς το ποια είναι αυτά τα γνωρίσματα.²⁶ Η διάσταση των απόψεων αποτελεί, ενδεχομένως, την μεγαλύτερη και σημαντικότερη πρόκληση στην ανάλυση του εθνικού τρόπου πολέμου. Ωστόσο, αυτή καθεαυτή η αντιπαραβολή των απόψεων αποτελεί την καλύτερη βάση για έναν γόνιμο προβληματισμό στην διαδικασία χάραξης στρατηγικής.

Το βιβλίο εκείνο που έτυχε της μεγαλύτερης αναγνώρισης και προβολής προήλθε από τον στρατιωτικό ιστορικό και κλασικιστή Victor Davis Hanson, ο οποίος έκανε λόγο για έναν Δυτικό τρόπο πολέμου που έλκει τις ρίζες του στην αρχαία Ελλάδα.²⁷ Η γενικευτική θέση του Χάνσον περί ενός ενιαίου δυτικού τρόπου πολέμου έγινε αντικείμενο σφοδρής κριτικής. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αντίδραση του Καθηγητή Στρατιωτικής Ιστορίας John Lynn, ο οποίος θεωρεί “αποκύημα της φαντασίας” την άποψη του Hanson περί μιας αδιάλειπτης συνέχειας ενός δυτικού τρόπου πολέμου επί δυόμισι χιλιάδες χρόνια, με τον ίδιο να εξετάζει περιπτωσιολογικά τον ξεχωριστό τρόπο πολέμου που ανέπτυξε κάθε πολιτική οντότητα ανάλογα με την ιστορική εποχή και την γεωγραφία της, χρησιμοποιώντας παραδείγματα από την Ευρώπη, την Ασία και την

²⁵ Russell Frank Weigley, *The American Way of War: A History of United States Military Strategy and Policy*, (New York: Macmillan Publishing, 1973).

²⁶ Antulio Joseph Echevarria, *Reconsidering the American Way of War: US military Practice from the Revolution to Afghanistan*, (Washington: Georgetown University Press, 2014).

²⁷ Victor Davis Hanson, *Ο Δυτικός Τρόπος Πολέμου: η Αποφασιστική Μάχη στην Κλασική Ελλάδα*, (Αθήνα: Τουρικής, 2003). Σύμφωνα με τον Hanson, σε περίπτωση πολέμου τα δυτικά κράτη προσανατολίζονται παραδοσιακά προς τις αποφασιστικές μάχες ανάμεσα σε συμμετρικούς αντιπάλους, εξηγώντας έτσι την αδυναμία της Δύσης να αντιμετωπίσει ασύμμετρες απειλές.

Αμερική.²⁸ Και αν ο Lynn πιστεύει ότι ο τρόπος που αντιλαμβάνεται κάθε πολιτική οντότητα τον πόλεμο αντικατοπτρίζεται στο πεδίο της μάχης, ο Βρετανός Καθηγητής John France, θεωρεί εντελώς αβάσιμα τα περί διαφορετικής αντίληψης του πολέμου ανά κουλτούρα, υποστηρίζοντας ότι η ορθολογική σκέψη και οι αντικειμενικές συνθήκες επέβαλαν, εν τέλει, μια αξιοσημείωτη ομοιομορφία στις πολεμικές μεθόδους όλων των λαών, “ανεξαρτήτως του πόσο διαφορετικές ήταν οι κουλτούρες τους.”²⁹ Αυτή η ακαδημαϊκή αντιπαράθεση παρατίθεται ως ενδεικτική της διαφωνίας μεταξύ αυτών που δέχονται, με όποιες προϋποθέσεις, την επίδραση της κουλτούρας στην στρατηγική και αυτών που την απορρίπτουν.

Ο καταστροφικός πόλεμος του Βιετνάμ, ο οποίος έδωσε την αφορμή στον Ούιγκλυ να εξετάσει τον αμερικανικό τρόπο πολέμου, δεν ήταν το μοναδικό θέμα που απασχόλησε την ακαδημαϊκή κοινότητα την δεκαετία του 1970. Η σινοσοβιετική ρήξη, η οποία υπέβασκε από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και ξέσπασε με την μορφή σοβαρών μεθοριακών συγκρούσεων τον Μάρτιο του 1969, και η συνεπακόλουθη ευφυής κίνηση του διδύμου Νίξον-Κίσινγκερ να εκμεταλλευτούν την συγκυρία προσεγγίζοντας την Κίνα, αποτέλεσαν γεγονότα καθοριστικής σημασίας στην ιστορία του Ψυχρού Πολέμου. Τέτοια ήταν η σοβαρότητα της σινοσοβιετικής σύρραξης του 1969 που, όπως αποκάλυψε ο Κινέζος ιστορικός Λιού Τσενσχάν, η Σοβιετική Ένωση σχεδίαζε να επιτεθεί με πυρηνικά όπλα εναντίον της Κίνας—η σοβαρότερη πυρηνική απειλή που δέχτηκε ποτέ η Κίνα—με τους Σοβιετικούς να υπαναχωρούν μόνο όταν οι Ηνωμένες Πολιτείες απείλησαν ότι εάν αυτό συνέβαινε θα εξαπέλυαν μαζική επίθεση με πυρηνικούς πυραύλους εναντίον 130 σοβιετικών πόλεων.³⁰ Το γεγονός αυτό, μόλις επτά χρόνια μετά την Κρίση της Κούβας, αποδεικνύει ότι ο πυρηνικός όλεθρος ήταν μια υπαρκτή και διαρκής απειλή κατά τον Ψυχρό Πόλεμο.

Πέρα, όμως, από την προσέγγιση με την Κίνα, το δίδυμο Νίξον-Κίσινγκερ επαναπροσδιόρισε τις σχέσεις των Ηνωμένων Πολιτειών

²⁸ John Lynn, *Battle: A History of Combat and Culture*, (Oxford: Westview, 2005), 25.

²⁹ John France, *Perilous Glory: The Rise of Western Military Power*, (New Haven: Yale University Press, 2011), 4.

³⁰ Andrew Osborn & Peter Foster, “USSR planned nuclear attack on China in 1969,” *Daily Telegraph*, 13 May 2010, <http://bit.ly/2rnlJ7G>

με την Σοβιετική Ένωση, εγκαινιάζοντας την πολιτική της ύφεσης (*détente*). Όπως σημειώνει ο κατεξοχήν ειδικός της ιστορίας του Ψυχρού Πολέμου John Lewis Gaddis, ο σκοπός της πολιτικής της ύφεσης ήταν να “παγώσει τον Ψυχρό Πόλεμο,” εγκαθιδρύοντας κανόνες συμπεριφοράς παρά δίδοντας ένα τέλος σε αυτόν, καθώς οι διαφορές μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων ήταν αγεφύρωτες.³¹ Ο κεντρικός άξονας της πολιτικής της ύφεσης ήταν ο περιορισμός της κούρσας των πυρηνικών εξοπλισμών, οδηγώντας το 1972 στις πρώτες συνθήκες περιορισμού των πυρηνικών όπλων (SALT I: Strategic Armaments Limitation Talks I) και των αντιπυραυλικών συστημάτων των δύο υπερδυνάμεων (ABM: Antiballistic Missile Treaty).³² Σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο γεννήθηκε η έννοια της στρατηγικής κουλτούρας.

Η Γέννηση και Εξέλιξη της Στρατηγικής Κουλτούρας: Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης

Υπό αυτές τις συνθήκες, στις Ηνωμένες Πολιτείες τέθηκε το εξής καίριο ερώτημα: μπορούμε να εμπιστευτούμε την Σοβιετική Ένωση ότι θα έχει τον ίδιο τρόπο σκέψης και προσέγγισης με εμάς στο ζήτημα της χρήσης των πυρηνικών όπλων, ειδικά σε συνθήκες κρίσης; Το ζήτημα αφορούσε συγκεκριμένα την πιθανότητα εμπλοκής σε έναν περιορισμένο πυρηνικό πόλεμο, τον οποίο ο Χένρι Κίσινγκερ, από την θέση του ακαδημαϊκού πριν ακόμα αναλάβει Υπουργός Εξωτερικών, δεν είχε αποκλείσει ως ενδεχόμενο.³³ Το κρίσιμο αυτό ερώτημα κλήθηκε να απαντήσει κατόπιν επίσημου αιτήματος που υπέβαλλε το Γραφείο Σχεδιασμού και Επιχειρήσεων του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας των Η.Π.Α ο Jack L. Snyder, επιστημονικός συνεργάτης της αμερικανικής δεξαμενής σκέψης RAND. Στην έκθεση

³¹ John Lewis Gaddis, *The Cold War*, (London: Penguin Books, 2005), 198.

³² Για τις συμφωνίες για τα πυρηνικά όπλα και για την ανασυγκρότηση της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α. από τον Νίξον βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2002) Κεφ. 18. Για την πυρηνική στρατηγική βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη, Από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2008), Κεφ. 17.

³³ Henry Kissinger, *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, (New York: Harper for the Council on Foreign Relations, 1957). Idem, “Limited War: Conventional or Nuclear? A Reappraisal,” *Daedalus*, Vol. 89, No. 4, (Fall, 1960), 800-817.

πενήντα σελίδων που ετοίμασε ο Snyder το 1977 χρησιμοποιεί για πρώτη φορά τον όρο “στρατηγική κουλτούρα”.³⁴

Σύμφωνα με την κυρίαρχη τότε θεωρία της ευέλικτης αντίδρασης (*flexible response*), σε περίπτωση που η αποτροπή αποτύγχανε και οδηγούμασταν σε πυρηνικό πόλεμο, η ύπαρξη πολλαπλών επιλογών αντίδρασης θα προσέφερε διαδοχικά στάδια κλιμάκωσης και την δυνατότητα αυτοσυγκράτησης, αποσοβώντας έναν ανεξέλεγκτο πυρηνικό όλεθρο. Ο Snyder, όμως, αντέτεινε ότι Αμερικανοί και Σοβιετικοί μπορεί να μην σκέφτονταν με τον ίδιο τρόπο και να μην έδειχναν την ίδια διάθεση αυτοσυγκράτησης. “Θα ήταν επικίνδυνο,” προειδοποιούσε ο Snyder, “να υποθέσουμε ότι οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων της Σοβιετικής Ένωσης θα ευθυγραμμίζονταν με την αμερικανική αντίληψη περί στρατηγικής ορθολογικής συμπεριφοράς.”³⁵ Αντιθέτως, σύμφωνα με τον Snyder, οι Σοβιετικοί, για μια σειρά από ιστορικούς, πολιτικούς, οργανωτικούς και συγκυριακούς λόγους, θα έδειχναν ελάχιστη διάθεση συνεργασίας και θα έκλιναν προς την επιλογή του πυρηνικού αφοπλισμού των Ηνωμένων Πολιτειών μέσω ενός πρώτου πλήγματος εναντίον των πυρηνικών τους όπλων, αντί για την εμπλοκή τους σε έναν περιορισμένο πυρηνικό πόλεμο. “Εντοπίζοντας αυτούς τους ιστορικούς και οργανωτικούς λόγους,” καταλήγει ο Snyder, “η προσέγγιση της στρατηγικής κουλτούρας επιχειρεί να εξηγήσει την προέλευση και την διατήρηση νοοτροπιών και συμπεριφορών οι οποίες στους Αμερικανούς παρατηρητές μπορεί να φαίνονται ακατανόητες, λανθασμένες ή ιδιόρρυθμες.”³⁶

Οι ιδέες του νεαρού τότε Σνάιντερ, ενδεχομένως, να μην τύγχαναν της δέουσας προβολής αν δεν έβρισκαν έναν ισχυρό συμπαράστατη στο πρόσωπο του Βρετανού ακαδημαϊκού Colin S. Gray. Εκπροσωπώντας τη νέα γενιά στρατηγικών αναλυτών, ο Gray εστίαζε στην πυρηνική στρατηγική, έχοντας μόλις αναλάβει την θέση του Διευθυντή Σπουδών Εθνικής Ασφάλειας στο Hudson Institute. Το 1976, ο Gray είχε ήδη εκδώσει ένα βιβλίο με θέμα την κούρσα των εξοπλισμών μεταξύ Αμερικανών και Σοβιετικών, στο οποίο

³⁴ Jack L. Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*, (Santa Monica: Rand, 1977).

³⁵ Στο ίδιο, v.

³⁶ Στο ίδιο.

αμφισβητούσε την παγιωμένη αντίληψη που κυριαρχούσε στους επίσημους κύκλους για τα πυρηνικά όπλα και είχε οδηγήσει στις συνθήκες SALT I, θεωρώντας και αυτός επικίνδυνη την βεβαιότητα στην οποία βασιζόταν η όλη διαδικασία, με τον ίδιο να υιοθετεί την σωκρατική αντίληψη ότι “η αρχή της σοφίας βρίσκεται στην παραδοχή της άγνοιάς μας.”³⁷ Στο πλαίσιο αναθεώρησης της αμερικανικής πυρηνικής στρατηγικής, ο Gray δημοσιεύει δύο βαρυσήμαντα άρθρα. Το 1980, αντικρούει την φοβική λογική του Αρμαγεδώνος που είχε κυριεύσει την αμερικανική κυβέρνηση και είχε οδηγήσει στην πολιτική της ύφεσης, υποστηρίζοντας αντίθετα ότι η νίκη σε έναν πυρηνικό πόλεμο ήταν εφικτή.³⁸ Τον επόμενο χρόνο υιοθετεί την προσέγγιση του Snyder, λέγοντας ότι, όπως η Σοβιετική Ένωση, έτσι και οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν μια διακριτή στρατηγική κουλτούρα, κύριο χαρακτηριστικό της οποίας στο ζήτημα της πυρηνικής στρατηγικής ήταν η πεποίθηση ότι ο πυρηνικός πόλεμος δεν μπορεί να έχει νικητή, κάτι το οποίο όμως φαινόταν να μην συμμερίζονται οι Σοβιετικοί, οι οποίοι δεν είχαν ποτέ ενστερνιστεί ειλικρινά την αντίληψη της Αμοιβαίας Εξασφαλισμένης Καταστροφής (Mutual Assured Destruction-MAD).³⁹

Ταυτόχρονα, τα φιλόδοξα εξοπλιστικά προγράμματα των Σοβιετικών και η εισβολή της ΕΣΣΔ στο Αφγανιστάν ολοκλήρωναν την εικόνα της αποτυχίας της πολιτικής της ύφεσης, ανοίγοντας τον δρόμο στην εκλογή του Προέδρου Ρόναλντ Ρέιγκαν.⁴⁰ Ο νέος Αμερικανός Πρόεδρος υιοθέτησε τις νέες αντιλήψεις γύρω από την πυρηνική στρατηγική, με τον Colin Gray να χρήζεται από τον Ρέιγκαν μέλος της άρτι συσταθείσας Γενικής Συμβουλευτικής Επιτροπής Ελέγχου Εξοπλισμών και Αφοπλισμού (General Advisory Committee on Arms Control and Disarmament-GAC). Το 1983, ο Ρέιγκαν παρουσιάζει το πιο φιλόδοξο σχέδιο του για την ανάπτυξη ενός συστήματος αντιπυραυλικής άμυνας με την Πρωτοβουλία της Στρατηγικής Άμυνας (Strategic Defense Initiative-SDI), η οποία έγινε

³⁷ Colin S. Gray, *The Soviet-American Arms Race*, (London: Saxon House, 1976), 61.

³⁸ Colin S. Gray & Keith Payne, “Victory is Possible,” *Foreign Policy*, No. 39 (Summer, 1980), 14-27.

³⁹ Colin S. Gray, “National Style in Strategy: the American Example,” *International Security*, Vol. 6, No. 2 (Fall, 1981), 21-47.

⁴⁰ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική*, Κεφ. 23.

ευρύτερα γνωστή ως Πόλεμος των Αστρων. Ο Ρείγκαν ήταν πεπεισμένος ότι η Σοβιετική Ένωση, όσο επικίνδυνη και αν ήταν, στηριζόταν σε σαθρά οικονομικά θεμέλια. Ως εκ τούτου, κεντρικό στοιχείο της πολιτικής του ήταν η μεγάλη αύξηση των αμυντικών δαπανών, συμπαρασύροντας έτσι την Σοβιετική Ένωση σε μια δυσβάστακτη κούρσα εξοπλισμών. Είναι αναμφίβολα πολλοί οι λόγοι της κατάρρευσης της Σοβιετικής Αυτοκρατορίας, αλλά η πολυδάπανη Πρωτοβουλία της Στρατηγικής Αμυνας συνέβαλλε σημαντικά προς αυτή την κατεύθυνση.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Jack Snyder επέλεξε στην συνέχεια να αποστασιοποιηθεί από την εργαλειακή αξιοποίηση της έννοιας της στρατηγικής κουλτούρας, όπως είχε συμβεί κατά αναλογία με τον George Kennan και την έννοια της αποτροπής.⁴¹ Σε έναν συλλογικό τόμο με θέμα την στρατηγική ισχύ των δύο υπερδυνάμεων, ο Snyder υποστήριξε ότι ο όρος είχε λάβει ευρύτερες διαστάσεις από ότι αυτός αρχικά εννοούσε και ότι εν πάση περιπτώσει ως μέθοδος ανάλυσης “θα πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο ως έσχατη λύση.”⁴² Το παράδοξο είναι ότι στον ίδιο συλλογικό τόμο ο Βρετανός ακαδημαϊκός Ken Booth εξήρε την χρησιμότητα της στρατηγικής κουλτούρας ως αντίδοτο στον εθνοκεντρισμό και ως πολύτιμο εργαλείο κατανόησης του “άλλου”, αναθεωρώντας τις θέσεις που ο ίδιος είχε εκφράσει μια δεκαετία νωρίτερα εναντίον της έννοιας της κουλτούρας, την οποία τότε παρομοίαζε με ομίχλη που θολώνει την θεωρία και πρακτική της στρατηγικής.⁴³

Οι επιφυλάξεις του Snyder, ωστόσο, για την εξέλιξη της έννοιας της στρατηγικής κουλτούρας ως αναλυτικού εργαλείου είχαν κάποια βάση. Η “πρώτη γενιά” των θεωρητικών της στρατηγικής κουλτούρας ήθελε ουσιαστικά να τονίσει ότι η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η στρατηγική συμπεριφορά ήταν πολύ πιο πολύπλοκη από ότι ήθελαν

⁴¹ Για την αποστασιοποίηση του Κένναν από την έννοια της αποτροπής βλ. John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: a critical appraisal of American national security policy during the Cold War*, (Oxford: Oxford University Press, 1982), Κεφ. 3.

⁴² Jack L. Snyder, “The Concept of Strategic Culture: Caveat Emptor,” in C.G. Jacobsen (ed.) *Strategic Power: USA/USSR*, (New York: St Martin’s Press, 1990), 7.

⁴³ Ken Booth, “The Concept of Strategic Culture Confirmed,” in Jacobsen, *Strategic Power*, 125-6; Ken Booth, *Strategy and Ethnocentrism*, (New York: Holmes & Meier, 1979), 9.

να πιστεύουν οι διεθνείς αναλυτές που σκέφτονταν με όρους ψυχρής λογικής και ότι οι παγιωμένες νοοτροπίες, οι πεποιθήσεις και οι εσωτερικές πολιτικές διεργασίες μιας συλλογικής οντότητας παρεμβάλλονται καταλυτικά κατά την χάραξη πολιτικής. Οι κατοπινές γενιές των θεωρητικών της στρατηγικής κουλτούρας, ωστόσο, ζήτησαν από την στρατηγική κουλτούρα περισσότερα από όσα εκείνη μπορούσε να τους δώσει. Συγκεκριμένα, οι αναλύσεις των δύο γενεών που ακολούθησαν βασίστηκαν αντίστοιχα σε δύο ρεύματα σκέψης: στην κονστρουκτιβιστική και στην θετικιστική προσέγγιση.

Η δεύτερη γενιά των θεωρητικών της στρατηγικής κουλτούρας εμφανίστηκε περί τα μέσα της δεκαετίας του 1980, επηρεασμένη από το ανερχόμενο τότε ρεύμα του κονστρουκτιβισμού, σύμφωνα με το οποίο οι διεθνείς σχέσεις καθορίζονται κυρίως από τον τρόπο που εμείς τις αντιλαμβανόμαστε, και όχι από αντικειμενικές συνθήκες, και αφού τα πάντα οικοδομούνται επί τη βάση ιδεών, είναι εξίσου εφικτό να αποδομηθούν και να οικοδομηθούν εκ νέου υπό καλύτερες προϋποθέσεις.⁴⁴ Υπό αυτό το πρίσμα, οι Bradley Klein και Robin Luckham υποστήριξαν ότι οι αμερικανικές πολιτικές ελίτ εκμεταλλεύτηκαν την έννοια της στρατηγικής κουλτούρας προς εξυπηρέτηση των δικών τους σκοτεινών σκοπών. Ο Klein περιγράφει την στρατηγική κουλτούρα ως όχημα νομιμοποίησης της βίας εναντίον υποτιθέμενων εχθρών, ενώ ο Luckham ως πρόσχημα των πολιτικών και των στρατηγικών αναλυτών για να δικαιολογήσουν την παγκόσμια βιομηχανοποίηση και την αγορά εξοπλισμών.⁴⁵

Η τρίτη γενιά των θεωρητικών της στρατηγικής κουλτούρας αντέτεινε στην πρώτη γενιά την επιστημολογική ορθότητα,

⁴⁴ Alexander Wendt, "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics," *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992; Peter N. Katzenstein, (ed.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (New York: Columbia University Press, 1996). Για μια αναλυτική κριτική βλ. Παναγιώτης Ήφαιστος, *Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2009), Παράρτημα 2.

⁴⁵ Bradley Klein, "Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defense Politics," *Review of International Studies*, 14 (1988), pp. 133-48; Robin Luckham, "Armament Culture," *Alternatives*, Vol. 10, No. 1 (1984), pp. 1-44; Edward Lock, "Refining Strategic Culture: Return of the Second Generation," *Review of International Studies*, Vol. 36, No. 3 (July, 2010), 685-708.



πηγαίνοντας στο άλλο άκρο προς αναζήτηση μετρήσιμων μεταβλητών. Κύριος εκφραστής της ήταν ο Alastair Iain Johnston, σύμφωνα με τον οποίο επικρατούσε μεγάλη σύγχυση γύρω από το τι είναι αυτό που η στρατηγική κουλτούρα μπορεί να εξηγήσει, με τι τρόπο και σε ποιο βαθμό.⁴⁶ Για τον Johnston, μια θεωρία προκειμένου να είναι αξιόπιστη και χρήσιμη πρέπει να μπορεί να ελεγχθεί και να διαψευστεί και για να συμβεί αυτό πρέπει να καθοριστούν σαφώς οι μεταβλητές της. Επομένως, διαχώρισε την κουλτούρα από την συμπεριφορά, χρίζοντας την πρώτη ως την ανεξάρτητη μεταβλητή και την δεύτερη ως την εξαρτημένη. Αυτό προκάλεσε στη συνέχεια την αντίδραση της πρώτης γενιάς, μέσω του Colin Gray, ο οποίος υποστήριξε ότι όποιος επιχειρεί να διαχωρίσει τον τρόπο σκέψης από τον τρόπο δράσης, όπως κάνει ο Johnston, “υποπίπτει στο ίδιο σφάλμα με έναν γιατρό που διαχωρίζει μέσα στον ανθρώπινο οργανισμό το νου από το σώμα.”⁴⁷ Ο Gray υπενθυμίζει ότι η στρατηγική αποτελείται από πολλές διαστάσεις, οι οποίες δρουν ταυτόχρονα και συνεργιστικά, και αν απομονώσουμε μια μόνο διάσταση για θεωρητικούς λόγους—είτε αυτή είναι η τεχνολογία, η γεωγραφία ή εν προκειμένω η κουλτούρα—κινδυνεύουμε να οδηγηθούμε σε στρεβλά συμπεράσματα. Επομένως, η στρατηγική κουλτούρα ως αναλυτικό εργαλείο προσφέρεται περισσότερο ως ένα πλαίσιο κατανόησης της στρατηγικής συμπεριφοράς στην ολότητά της, παρά ως οδηγός ανάλυσης μιας σχέσης αιτίου και αιτιατού.

Οι Παγίδες της Έννοιας της Στρατηγικής Κουλτούρας και η Αξία της

Ως μέθοδος ανάλυσης της στρατηγικής διάδρασης, η στρατηγική κουλτούρα έχει εξαιρετική σημασία καθώς άπτεται των πιο καίριων ερωτημάτων στις διεθνείς σχέσεις: για ποιους λόγους, σε τι βαθμό και με ποιο τρόπο οι συλλογικές οντότητες επιλέγουν να αναμετρηθούν. Ωστόσο, είναι ένα εργαλείο ανάλυσης το οποίο πρέπει να

⁴⁶ Alastair Ian Johnston, “Thinking about Strategic Culture,” *International Security*, Vol. 19, No. 4 (1995), pp. 32-64; id. *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1995).

⁴⁷ Colin S. Gray, “Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back”, *Review of International Studies*, Vol. 25 (1999), 53.

χρησιμοποιηθεί με σύνεση και συμπληρωματικά με άλλες αναλύσεις—εκτίμηση της ισορροπίας της ισχύος, γεωπολιτική, οικονομική και τεχνολογική ανάλυση—προκειμένου να αποκτήσουμε μια όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα περί τα διεθνή ζητήματα. Τρία ζητήματα χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής.

Το πρώτο και πιο σημαντικό ζήτημα που χρήζει προσοχής αφορά την ορθή χρήση και αξιοποίηση της έννοιας ως αναλυτικού εργαλείου κατανόησης της συμπεριφοράς των διεθνών δρώντων. Η στρατηγική κουλτούρα δεν εξηγεί από μόνη της τα πάντα. Αυτό συμβαίνει διότι η στρατηγική διάδραση είναι ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο και αποτελείται από πολλές διαστάσεις. Χαρακτηριστικά, ο Clausewitz εντόπισε πέντε διαστάσεις (την ηθική, την φυσική, την μαθηματική, την γεωγραφική και την στατιστική), ο Βρετανός ακαδημαϊκός Michael Howard εντόπισε τέσσερις διαστάσεις (την τεχνολογική, την επιχειρησιακή, την κοινωνική και την υλικοτεχνική), ενώ ο Colin Gray εντόπισε ούτε λίγο ούτε πολύ δεκαεπτά διαστάσεις—μια εκ των οποίων είναι και η στρατηγική κουλτούρα—τις οποίες επιμέρισε σε τρεις κατηγορίες (“άνθρωποι και πολιτική,” “προετοιμασία για πόλεμο” και “αμιγής πόλεμος”).⁴⁸ Η στρατηγική κουλτούρα μιας συλλογικής οντότητας, επομένως, δεν είναι παρά μια μόνο από τις πολλές διαστάσεις της στρατηγικής. Αν σταθούμε σε μια μόνο διάσταση, όποια και αν είναι αυτή, κινδυνεύουμε να εστιάσουμε στο δέντρο και να χάσουμε το δάσος της στρατηγικής συμπεριφοράς. Με άλλα λόγια, η μελέτη του συνόλου των πεποιθήσεων, νοοτροπιών και προτύπων συμπεριφοράς μιας συλλογικής οντότητας δεν αρκεί για να μας δώσει την πληρέστερη δυνατή εικόνα. Είναι απαραίτητη η μελέτη και των υπολοίπων διαστάσεων. Δεν είναι σπάνιο φαινόμενο οι θεωρητικοί της στρατηγικής να αναζητούν εναγωνίως στις αναλύσεις τους τον μίτο της Αριάδνης που θα τους οδηγήσει με ασφάλεια έξω από τον λαβύρινθο της στρατηγικής. Ωστόσο, οι μονοπαραγοντικές εξηγήσεις κάνουν περισσότερο κακό παρά καλό στον ορθή κατανόηση του πολυδιάστατου και πολύπλοκου φαινομένου της στρατηγικής διάδρασης.

Το δεύτερο σημείο που αξίζει προσοχής είναι ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστούν με ακρίβεια ποιες είναι εκείνες οι κυρίαρχες

⁴⁸ Βλ. Clausewitz, *On War*, 183. Michael Howard, “The Forgotten Dimensions of Strategy” *Foreign Affairs*, 57 (1979), 976-986. Gray, *Modern Strategy*, 23-26.

πεποιθήσεις, νοοτροπίες και πρότυπα συμπεριφοράς που χαρακτηρίζουν μια συλλογικότητα. Η ορθότητα μιας ανάλυσης επαφίεται στην διορατικότητα, την εμβριθεία αλλά και την αξιοπιστία αυτού που την επιχειρεί. Δεν υπάρχουν, με άλλα λόγια, πολλοί αντάξιοι ενός Παναγιώτη Κονδύλη, που να μπορούν να διαγνώσουν το διεθνές περιβάλλον και να σκιαγραφήσουν τον εθνικό χαρακτήρα μιας συλλογικής οντότητας.⁴⁹ Επιπλέον, είναι πιθανόν να υπάρχουν αντικρουόμενες αναλύσεις για την ίδια συλλογική οντότητα—όπως φάνηκε από τις διαφορετικές απόψεις μεταξύ Weigley και Echevarria για τον αμερικανικό τρόπο πολέμου—αλλά ακόμα και αντίρροπες τάσεις εντός της ίδιας στρατηγικής κουλτούρας, όπως φαίνεται για παράδειγμα από το εκκρεμές μεταξύ απομονωτισμού και παρεμβατισμού που χαρακτηρίζει την αμερικανική εξωτερική πολιτική. Τέλος, οι συγγραφείς και οι θεωρητικοί επηρεάζονται και οι ίδιοι από το κλίμα και τις συνθήκες της εποχής και μια πρόσκαιρη παρεκκλίνουσα συμπεριφορά μπορεί να εκληφθεί λανθασμένα ως βαθύτερη αλλαγή στρατηγικής κουλτούρας.⁵⁰ Η στρατηγική κουλτούρα μπορεί πράγματι να αλλάξει, αλλά οι όποιες αλλαγές επέρχονται σταδιακά και σε βάθος χρόνου και συνήθως ενσωματώνονται παρά αντικαθιστούν τις προϋπάρχουσες πρακτικές. Χρειάζονται, επομένως, νηφάλιες αναλύσεις και μελέτες σε βάθος χρόνου για την καλύτερη δυνατή αποκρυστάλλωση της στρατηγικής κουλτούρας μιας συλλογικής οντότητας.

Το τρίτο σημείο που χρήζει της προσοχής μας είναι ότι η στρατηγική κουλτούρα ναι μεν επηρεάζει αλλά δεν καθορίζει την στρατηγική συμπεριφορά. Εδώ ελλοχεύει ουσιαστικά ο κίνδυνος ντετερμινιστικών αναλύσεων. Η πολυπλοκότητα και ο δυναμισμός της στρατηγικής, όμως, αποκλείουν την ύπαρξη εύκολων και απλών

⁴⁹ Για τις αναλύσεις του Παναγιώτη Κονδύλη για την Ελλάδα βλ. τα επίμετρα στο *Η Θεωρία του Πολέμου*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 2004) και στο *Πλανητική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 2011).

⁵⁰ Μια συλλογική οντότητα μπορεί να συμπεριφερθεί αντίθετα από ότι συνηθίζει, όπως συνέβη με την Μεγάλη Βρετανία κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτό δεν συνεπάγεται απαραίτητα μια ρηξικέλευθη αλλαγή στη στρατηγική της κουλτούρα, όπως υποστήριξε εν προκειμένω για την Μεγάλη Βρετανία ο Σκωτσέζος στρατιωτικός ιστορικός Hew Strachan, “The Battle of the Somme and British Strategy,” *Journal of Strategic Studies*, 21 (1998), 79-95.

απαντήσεων. Όπως μας συμβουλεύει ο Clausewitz, η θεωρία προσφέρεται για μελέτη και εκπαίδευση, όχι για δογματικές λύσεις “εν είδει εγχειριδίου οδηγιών.”⁵¹ Επομένως, η μελέτη της στρατηγικής κουλτούρας μιας αντίπαλης συλλογικής οντότητας δεν αρκεί από μόνη της ως βάση χάραξης στρατηγικής για την αντιμετώπισή της. Και αυτό διότι είναι αδύνατο να προβλέφθούν με ακρίβεια όλοι οι παράγοντες και οι υπολογισμοί που θα επηρεάσουν έναν αντίπαλο κατά την σύζευξη μέσων και στόχων που θα επιχειρήσει σε ένα συγκεκριμένο χώρο και χρόνο και υπό δεδομένες συνθήκες. Μπορεί να υποδείξει τις πηγές που θα τροφοδοτήσουν μια συγκεκριμένη απόφαση. Δεν μπορεί, όμως, να προβλέψει τον ακριβή χαρακτήρα που θα λάβει αυτή.

Τι μπορεί να προσφέρει, επομένως, η έννοια της στρατηγικής κουλτούρας; Η αξία της μελέτης της στρατηγικής κουλτούρας έγκειται στο ότι εμπλουτίζει την γνώση και οξύνει την κριτική ικανότητα αυτών που λαμβάνουν αποφάσεις, προσφέροντας ένα πολύτιμο πλαίσιο κατανόησης της στρατηγικής διάδρασης. Η στρατηγική δεν λειτουργεί εν κενώ. Κάθε συλλογική οντότητα διαθέτει την δική της μοναδική στρατηγική κουλτούρα, προϊόν της γεωγραφίας, της ιστορίας και της εσωτερικής πολιτικής της ταυτότητας. Αυτοί οι παράγοντες διαμορφώνουν την στρατηγική πυξίδα κάθε συλλογικής οντότητας με την οποία πορεύεται στις διεθνείς σχέσεις. Επομένως, η μελέτη της στρατηγικής ετερότητας προσφέρει ένα επιπρόσθετο, πολύτιμο εργαλείο κατανόησης. Αφενός, προσφέρει μια οδό προς το στρατηγικό γνώθι σαυτόν. Αφετέρου, συμβάλλει στην κατανόηση του τρόπου που συμπεριφέρονται οι υπόλοιποι δρώντες του διεθνούς συστήματος. Παρά τα εμπόδια και τις μεθοδολογικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει, η χρησιμότητά της ως συμπληρωματικού αναλυτικού εργαλείου είναι εξόχως σημαντική για την πληρέστερη δυνατή κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι συλλογικές οντότητες σκέφτονται και πράττουν στις διεθνείς σχέσεις.

Ως όρος των διεθνών σχέσεων, η στρατηγική κουλτούρα έχει κάνει τα πρώτα της βήματα, έστω και επιφυλακτικά, στην ελληνική βιβλιογραφία. Η απαιτητική φύση και η φιλοσοφική χροιά της έννοιας, όμως, καλούν για μια συστηματική, συνεργατική και

⁵¹ Clausewitz, *On War*, 141.



διεπιστημονική μελέτη του αντικειμένου. Σκοπός του παρόντος άρθρου, μέσα από την παρουσίαση των κύριων παραδοχών, της ιστορικής εξέλιξης, και των σημείων που χρήζουν προσοχής, είναι να συντείνει προς αυτή την κατεύθυνση. Η εις βάθος μελέτη της στρατηγικής κουλτούρας της Ελλάδας, των γειτονικών μας χωρών και των δυνάμεων που επηρεάζουν την ισορροπία της ισχύος της νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Μεσογείου μπορεί να προσφέρει ένα πολύτιμο πλαίσιο κατανόησης της πολύπλοκης στρατηγικής διάδρασης και να εμπλουτίσει τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τα ζητήματα στρατηγικής.

Ο Σπύρος Κατσούλας είναι Διδάκτωρ Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικής και επιστημονικός συνεργάτης του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων (ΙΔΙΣ), όπου είναι επικεφαλής της Ομάδας Στρατιωτικής Ιστορίας. Είναι μέλος της Ακαδημίας Στρατηγικών Αναλύσεων (ΑΣΑ) και ερευνητής στο Κέντρο Μεσογειακών, Μεσανατολικών και Ισλαμικών Σπουδών (ΚΕΜΜΙΣ). Από το 2015 διδάσκει μαθήματα στρατηγικής και διεθνών σχέσεων στην Σχολή Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ). Εξειδικεύεται σε θέματα στρατηγικής, γεωπολιτικής, θεωρίας συμμαχιών και στρατιωτικής και διπλωματικής ιστορίας.